

Evaluating the Effectiveness of Safavi's Systematic Translation Criticism Model in Criticism of Rewritings (Case Study: Mirza- Razai's Rewriting of Kalila wa Dimna)

Ayyub Badavam*

Lecturer, Farhangian University, Shahid Beheshti
Campus, Gonbad-e Kavus, Iran

Abstract

Classic literary texts are a reflection of a nation's beliefs, culture, and worldview. These texts often present challenges for modern readers due to the complexities of language and historical nuances. As a result, rewritings play a pivotal role in conveying their meanings to contemporary audiences, making the examination and critique of such rewritings an essential area of study. This research aims to evaluate the applicability of Kourosh Safavi's systematic translation criticism model, originally designed for interlingual translations, to intralingual translations (rewritings). Moreover, To achieve this objective, the rewriting text was initially compared and contrasted with the original text. Subsequently, it was evaluated based on Safavi's proposed criteria (lexical addition, lexical omission, semantic elevation, semantic degeneration, enhancement or reduction of verse). The data collected for each criterion was then extracted and analyzed using a componential analysis. The findings reveal that Safavi's model is

*Corresponding Author: a.badavam@birjand.ac.ir

How to Cite: Badavam, A. (2025). Evaluating the Effectiveness of Safavi's Systematic Translation Criticism Model in Criticism of Rewritings (Case Study: Mirza- Razai's Rewriting of Kalila wa Dimna). *Language Science Studies*, 12(22), 181-210. doi: [10.22054/ls.2025.82745.1689](https://doi.org/10.22054/ls.2025.82745.1689).

entirely applicable to the criticism of rewritings, suggesting its potential as a universal tool for the scholarly evaluation of any intralingual translation.

1. Introduction

Classic literary texts reflect the beliefs, culture, and worldview of a nation, yet their linguistic and historical complexities often make them challenging for contemporary readers to comprehend. In this context, rewriting emerges as an effective method for conveying the meanings of these texts to modern audiences. Rewriting not only simplifies texts but also restructures them to suit the reading capabilities of today's readers. However, a lack of attention to the nuances of rewriting and insufficient academic criticism can lead to alterations or distortions of the original message. This research emphasizes the importance of evaluating and critiquing rewritings as representations of original texts, as poorly executed rewritings can fail in their primary function of accurately transmitting the original meanings and worldviews to non-specialist literary audiences. Roman Jakobson views rewriting as a type of intralingual translation, requiring the interpretation and expression of a message from one sign system to the same sign system. The main goal in both translation and rewriting processes is the accurate and complete transfer of the original text's concepts to the new text. These processes demand a full command of both source and target languages, familiarity with specialized terminology, and a deep understanding of the original text's writing style.

2. Literature Review

Safavi (1992), in his article "Translation and the Problem of Automatization," discusses the mechanisms and possibilities of rendering automatized structures within the framework of lexical, phrasal, and syntactic information in both intralingual and interlingual translations. He explores the methods and limitations of semantic and formal equivalence, demonstrating that semantic equivalence is possible when an automatized structure in the target language has a

similar meaning, whereas formal equivalence is based on literal translation, often leading to a reduction in cultural and semantic information. Safavi ultimately emphasizes the transmission of practical and semantic information. In another article, "A Model of Multi-Criteria Intralingual Translation Criticism," Safavi (2003) introduces intralingual criteria that can be effective in scientific translation criticism. These criteria include lexical addition or omission, semantic elevation or degradation, and order addition or omission. According to Safavi, in scientific translation criticism, intralingual criteria should be distinguished from extralingual criteria. Previous research indicates that few studies have examined the applicability of Safavi's multi-criteria intralingual model to the criticism of intralingual translations (rewritings).

3. Methodology

This research aims to evaluate the applicability of Kourosh Safavi's systematic translation criticism model, originally designed for interlingual translations, to intralingual translations (rewritings). The research adopts a descriptive-analytical approach and employs purposive sampling. To achieve this objective, 30 pages from the original text of *Kalila wa Dimna* (pages 61-87 and 186-190) were selected. This purposive selection aimed to enable a deeper and more comprehensive analysis of linguistic correspondences between the original text and its rewriting. The rationale for choosing these specific pages was their linguistic diversity and suitability for precise comparison between the original text and its rewriting. After sampling, Mirza-Rezaei's rewritten text was compared with the original text. The rewritten text was evaluated based on Safavi's proposed criteria: lexical addition, lexical omission, semantic elevation, semantic degradation, order addition, and order omission. The data collected for each criterion were extracted and analyzed using componential analysis. To extract the components of the lexical units in the original text, which are rich in Arabic vocabulary, dictionaries of the very language, especially those close to the author's

era, were utilized. For extracting the components of lexical units in the rewritten texts, contemporary dictionaries such as Dehkhoda (1963), Safarzadeh (2019), and Sadri-Afshar et al. (2008) were used.

4. Results and Discussion

The findings of this study indicate that Kourosh Safavi's systematic translation criticism model is fully applicable and practical for the criticism of rewritings. A detailed examination of each criterion is provided below:

1. Lexical Addition: This criterion refers to the addition of lexical units within a combination, influenced by the translator's choices along the syntagmatic axis. This addition does not necessarily lead to an increase in meaning and may only result in changes in sentence structure or stylistic variation, such as in the example where *šabāngāh be šahr rasid jost* 'He sought out the city at dusk...' in the original is rendered as *be hangām =e šab be šahr rasid. Mard be donbale jāi gašt* 'At night he arrived in the city. The man searched for a place' in the rewriting. In some cases, lexical addition leads to redundancy, such as the presence of *čašm* 'eye' and *guš* 'ear' in the rewriting when the meaning is already implicit in the main verb. In other examples, lexical addition may indeed lead to an increase in information in the rewritten text but can also reflect the imposition of the rewriter's own perspective.
2. Lexical Omission: This criterion is the inverse of lexical addition and occurs when the translator omits one or more lexical units from the original author's choices during the rendition. Such omissions can lead to a reduction in structural information, as seen in the omission of the word *Baqam*, which pertains to Indian botany. In another instance, the omission of *sakanāt* 'stillness' from the phrase *harakāt o sakanāt* 'movements and stillness' indicates the rewriter's lack of understanding of the connection between this phrase and other sentences, leading to a loss of literary nuance.
3. Semantic Elevation: This criterion arises when the translator, in seeking an equivalent, selects a target language unit that does not

match the emotional charge of the source language unit. For example, the word *bozorgmaneš* ‘magnanimous’, which in the original text means ‘ambitious’, is changed to *konjkāvtar* ‘more curious’ in the rewriting, carrying a more elevated emotional charge and transforming the original text's negative view of Dimna's character into a positive one. In another example, the use of *delbar* ‘beloved’ instead of *mard* ‘man’ by the female barber implies the imposition of the rewriter's own perspective.

4. Semantic Degradation: This criterion is the inverse of semantic elevation, where the emotional charge of a word's meaning shifts towards the negative. In this situation, a word is used to refer to a concept that is inferior to its original meaning. For instance *xelʔat* ‘robe of honor’, which in the original text refers to ‘a magnificent garment bestowed by kings upon nobles’, is degraded to *lebāse zibā va bāarzeš* ‘beautiful and valuable clothing’ in the rewriting. This semantic degradation can result from a disregard for the political and social characteristics of the original author's era. Similarly, the word *mojāmelat* ‘courtesy’, meaning ‘good conduct’, is altered to *čarb zabāni* ‘flattery’ in the rewriting, which carries a negative connotation.

5. Order Addition and Order Omission: Based on the analysis conducted in this research, the rewriter did not utilize order addition. Conversely, under the criterion of order omission, the rewriter omitted literary and linguistic nuances from the original text. For example, in the couplet *az xatar, xizad xatar, zirā ke sud dah čehel bar nabandad gar betarsad az xatar bāzārgān* ‘Danger arises from danger, for the profit is fortyfold; if a merchant fears danger, he will not profit’, the rewriter simplified the perfect homonymy and the concept of “fortyfold profit,” thereby losing some literary and semantic subtleties. Moreover, in the couplet *man hamčo xār o xākam to āftāb o abr golhā vo lālehā daham gar tarbiat koni* ‘I am like a thorn and dust; you are the sun and cloud; I will yield flowers and tulips if you cultivate me’, the rewriter eliminated literary devices and lexical congruity by omitting *xār* ‘thorn’ and substituting *dāne* ‘seed’ for *lāle* ‘tulip’, which distorts the original message.

5. Conclusion

This research demonstrates that Kourosh Safavi's systematic translation criticism model, initially designed for interlingual translation criticism, is a highly effective tool for critically analyzing intralingual translations (rewritings) as well. By meticulously examining lexical and semantic criteria, this framework enables a scientific and comprehensive evaluation of rewritings. Given the significance of rewritings in transmitting literary heritage to contemporary audiences, employing such scientific models for their criticism is crucial to prevent distortion and a decline in the quality of these works. This study also emphasizes that by incorporating additional explicit criteria, this framework can be further developed for more precise and comprehensive analyses of translations, thereby opening new avenues for research in the field of literary criticism.

Keywords: Kalila wa Dimna, rewriting criticism, message transfer, translation criticism, Kourosh Safavi.

بررسی کارایی طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی در نقد بازنویسی‌ها (مطالعه موردی: بازنویسی کلیله و دمنه میرزا رضایی)

ایوب بادوام* مدرس دانشگاه فرهنگیان واحد شهید بهشتی، گنبد کاووس، ایران

چکیده

متون ادبی بازتاب باورها، فرهنگ و جهان‌بینی گذشته یک ملت است. دشواری در درک و فهم این متون سبب بازنویسی آنها شده تا مفاهیم به خوانندگان امروزی به سادگی منتقل شود. از این رو، بررسی و نقد بازنویسی‌ها، به عنوان نماینده متون اصلی، از اهمیت بالایی برخوردار است. هدف پژوهش حاضر این است که مشخص کند طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی که برای نقد ترجمه‌های بین‌زبانی مطرح شده است، چه میزان برای نقد ترجمه‌های درون‌زبانی (بازنویسی‌ها) قابل اجرا است. برای نیل به این هدف، در گام اول، متن بازنویسی با متن اصلی مقابله و مقایسه شده و طبق ملاک‌های ذکر شده صفوی (افزایش واژگانی، کاهش واژگانی، ترفیع معنایی، تنزل معنایی، نظم‌افزایی یا نظم‌کاهی) سنجیده شده است. سپس، مجموعه اطلاعات هر یک از ملاک‌ها از طریق تحلیل مؤلفه‌ای، استخراج و تحلیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد طرح کورش صفوی برای نقد بازنویسی‌ها کاملاً قابل اجرا است؛ به طوری که می‌توان این طرح را برای نقد علمی هر ترجمه درون‌زبانی اجرا کرد.

کلیدواژه‌ها: کلیله و دمنه، نقد بازنویسی، انتقال پیام، نقد ترجمه، کورش صفوی.

۱. مقدمه

امروزه برای بخش بزرگی از جامعه، خواندن و درک متون ادبی کلاسیک، دشوار است. متونی که بازتاب فرهنگ، باورها و جهان‌بینی گذشته یک ملت است. یکی از روش‌های مؤثر برای انتقال فرهنگ و گذشته یک ملت بازنویسی متون است. بازنویسی «بازگویی و بازنوشتن اثری است با حفظ ویژگی‌های اثر بدون اندکی دخل و تصرف در آن. فقط زبان را ساده‌تر می‌کنند و آن را متناسب توان خواننده می‌نمایند» (هاشمی‌نسب، ۱۳۷۱: ۴۳). به عبارت دیگر، بازنویسی «به زبان امروزی درآوردن متون کهن ادب فارسی به گونه‌ای است که کهنگی و دشواری زبان قدیم از آنها گرفته شود» (پایور، ۱۳۸۸: ۳۳). یاکوبسن^۱ (1959: 233) بازنویسی را نوعی ترجمه می‌داند. او سه نوع ترجمه را معرفی می‌نماید:

۱. ترجمه درون‌زبانی^۲؛

۲. ترجمه بین‌زبانی^۳؛

۳. ترجمه بین‌نشانه‌ای^۴.

«ترجمه بین‌نشانه‌ای» تفسیر و بیان پیام از نظام نشانه به نظام نشانه‌ای دیگر است. ساختن فیلم از روی رمان را می‌توان ترجمه بین‌نشانه‌ای دانست. «ترجمه بین‌زبانی» همان معنای معمول ترجمه که معرف حضور همه است و «ترجمه درون‌زبانی» درک پیام در یک زبان و بیان آن با واژه‌ها و عبارات دیگر در همان زبان است.

هدف اصلی در ترجمه و بازنویسی، انتقال دقیق و کامل مفاهیم متن اصلی به متن جدید است. هر دو فعالیت نیازمند تسلط کامل بر زبان مبدأ و مقصد، آشنایی با اصطلاحات تخصصی و درک سبک نگارشی متن اصلی هستند. به بیان دیگر، مترجم و بازنویس باید با درک عمیق از معنای واژه‌ها، عبارات و ساختارهای زبانی، معادل‌های دقیق و مناسبی را در زبان مقصد ارائه دهند.

1. Jakobson, R.

2. Intralingual Translation

3. Interlingual Translation

4. Intersemiotic Translation

کم‌اطلاعی از بازنویسی و ظرایف آن از یک طرف و کم‌توجهی به این متون در پژوهش‌ها از طرف دیگر، سبب می‌شود پیام و مجموعه اطلاعات موجود در متن اصلی، با متن بازنویسی شده متفاوت باشد. این بدین معناست که نه تنها پیام متن اصلی، به درستی منتقل نمی‌شود، بلکه ممکن است با تغییر و گاه با تحریف همراه شود. به تبع آن، متون بازنویسی، به عنوان نماینده متون اصلی، در انجام وظیفه انتقال مفاهیم، فرهنگ و جهان‌بینی متن اصلی به خوانندگان غیرحرفه‌ای ادبیات ناموفق خواهند بود. بنابراین، بررسی بازنویسی‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

در این پژوهش، منظور از «پیام»، مجموعه‌ای از اطلاعات است که از سوی گوینده به مخاطب منتقل می‌شود (ر.ک صفوی، ۱۳۹۱: ۴۱). هر ساخت زبانی چه در متن اصلی، چه در متن بازنویسی شده، از مجموعه‌ای اطلاعات برخوردار است (ر.ک صفوی، ۱۳۹۱: ۴۴). معادل‌یابی «صوری»، بازگردانی تحت‌اللفظی متن اصلی و معادل‌یابی «معنایی» در اصل انتخاب کلیشه‌ای از پیش موجود در زبان مقصد است (صفوی، ۱۳۹۱: ۳۲).

«بخشی از اطلاعات معنایی عناصر زبانی که در چهارچوب نظام زبان قابل بررسی‌اند، می‌توانند تحت عنوان اطلاعات معنایی درون‌زبانی مطرح شوند. این دسته از اطلاعات به روابط معنایی یک عنصر زبان با دیگر عناصر هم‌طبقه موجود در آن زبان وابسته است»

(صفوی، ۱۳۹۱: ۴۶).

علاوه‌براین، اطلاعات «برون‌زبانی» مجموعه‌ای از اطلاعات فرهنگی، اجتماعی و ... است که نمی‌توان در قالب نظام زبان بررسی کرد و به همین دلیل، برای آنها برجسب موانع برون‌زبانی در نظر گرفته شده است (صفوی، ۱۳۹۱: ۵۳) که در این پژوهش عموماً به اطلاعات معنایی درون‌زبانی پرداخته شده است. یکی از شیوه‌هایی که در استخراج اطلاعات معنایی هم‌زمانی یا درزمانی یک واژه، بسیار کارساز است، تحلیل مؤلفه‌ای است.

«خصیصه معنایی»^۱ واحد تقابلی و کمینه مفهوم^۲ واژه است. تحلیل مفاهیم از طریق مؤلفه‌های معنایی، تحلیل مؤلفه‌ای^۳ نامیده می‌شود (ر.ک صفوی، ۱۳۸۴: ۱۱۲). «خنثی‌شدگی معنایی»^۴، خنثی شدن تقابل میان نشانه‌های زبان است (ر.ک صفوی، ۱۳۸۴: ۵۲). «نشانه زبانی»^۵، طبق نظر سوسور، رابطه دال^۶ و مدلول^۷ است (ر.ک صفوی، ۱۳۸۴: ۱۱۶-۱۱۷). فرایند «خنثی‌شدگی معنایی» در کاربرد واژه بی‌نشان^۸ نیز امکان طرح می‌یابد؛ «برای نمونه تقابل میان «مرد» و «پسر» که در «مهمانی مردانه» یا «لباس مردانه» حفظ شده است، در ترکیبی چون «دستشویی مردانه» یا «آرایشگاه مردانه» خنثی می‌گردد» (صفوی، ۱۳۸۴: ۵۲).

مبنای تحلیل مؤلفه‌ای به این دیدگاه بازمی‌گردد که مفهوم هر واژه شامل مجموعه‌ای از مؤلفه‌های معنایی خاصی است که همگانی بوده و از طریق آن معنی هر واژه قابل درک است (لاینز، ۱۳۹۱: ۳۱۷). تحلیل مؤلفه‌ای مبنایی برای تشخیص ویژگی‌های مشترک و متفاوت متن اصلی و معادل‌های متون بازنویسی‌شده کلیله و دمنه است.

بازنویسانی که دست به بازنویسی کتاب کلیله و دمنه زده‌اند، بسیار هستند. در این پژوهش بازگردانی حمید میرزارضایی که در انتشارات شیرمحمدی چاپ گردیده (۱۳۹۸)، بررسی شده است. دلیل انتخاب این بازنویسی این بوده است که این کتاب به صورت کامل و برای رده سنی بزرگسال بازنویسی شده است و از طرف دیگر، چندین سال از انتشار آن می‌گذرد (چاپ اول در سال ۱۳۹۰ بوده است) و چندین بار نیز (بیش از ۷ نوبت) تجدید چاپ شده است. همچنین، در سر صفحه این کتاب عبارت «بهترین ترجمه کلیله و دمنه به نثر روان» قید شده است.

-
1. semantic feature
 2. concept
 3. componential analysis
 4. semantic neutralization
 5. linguistic sign
 6. signifier
 7. signified
 8. unmarked

مسأله اصلی مقاله آن است که طرح نقد نظام‌مند ترجمه که صفوی برای نقد ترجمه‌های بین‌زبانی مطرح کرده است (۱۳۸۲)، چقدر برای نقد ترجمه‌های درون‌زبانی (بازنویسی‌ها) قابل اجراست؟

۲. پیشینه پژوهش

در زمینه نقد و بررسی متون ترجمه، صفوی (۱۳۷۱) در مقاله‌ای با عنوان «ترجمه و مسأله خودکارشدگی» به چگونگی و امکانات برگردان ساخت‌های خودکارشده در چهارچوب اطلاعات واژگانی، گرویی و نحوی در دو بخش درون‌زبانی و برون‌زبانی پرداخته است. او در این مقاله، روش‌ها و محدودیت‌های معادل‌یابی معنایی و معادل‌یابی صوری را بررسی کرده است. معادل‌یابی معنایی زمانی ممکن است که ساخت خودکارشده در زبان مقصد معادلی با معنی مشابه داشته باشد. در مقابل، معادل‌یابی صوری بر ترجمه تحت‌اللفظی مبتنی است که اغلب به کاهش اطلاعات فرهنگی و معنایی منجر می‌شود. نهایتاً، مقاله بر انتقال اطلاعات کاربردی و معنایی تأکید دارد و نشان می‌دهد که ترجمه ساخت‌های خودکارشده نیازمند درک عمیق اطلاعات زبانی (درون‌زبانی و برون‌زبانی) و فرهنگی است. روش‌هایی که مترجمان برای انتقال این ساختارها به کار می‌گیرند، در چند مرحله شامل تشخیص ساخت، درک کاربرد و انتخاب بین معادل‌یابی معنایی یا صوری توضیح داده می‌شود.

صفوی (۱۳۸۲) در مقاله‌ای دیگر با عنوان «طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه» به معرفی چند ملاک درون‌زبانی اشاره می‌کند که به اعتقاد وی می‌توانند در نقد علمی ترجمه کارایی داشته باشند. وی معتقد بود در برگردان متنی، اگر واژه‌ای حذف شده باشد یا واژه‌ای به متن افزوده شده باشد، می‌تواند ملاکی درون‌زبانی تلقی گردد؛ درحالی‌که اگر مترجم نگرش خاصی را بر متن ترجمه‌شده تحمیل کرده باشد، آنگاه ملاکی که در نقد باید در نظر گرفت، ملاکی برون‌زبانی است. افزایش یا کاهش واژگانی، ترفیع یا تنزل معنایی، نظم‌افزایی و نظم‌کاهی ملاک‌های معرفی شده هستند. تحقیقات به‌عمل‌آمده از داده‌های اطلاعاتی، در بررسی کارایی «طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد

نظام‌مند ترجمه» و همچنین، در نقد و بررسی ترجمه‌های درون‌زبانی و بین‌زبانی بر اساس آن هیچ پژوهشی صورت نگرفته است.

۳. روش

پژوهش‌اضر بر پایه مقاله «طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه» (۱۳۸۲) کورش صفوی انجام شده است. وی در این مقاله، به معرفی چند ملاک درون‌زبانی (افزایش یا کاهش واژگانی، ترفیع یا تنزل معنایی، نظم افزایی و نظم کاهی) پرداخته است (۱۳۹۱: ۱۸۳-۱۸۷). صفوی در این مقاله معتقد است به هنگام نقد علمی ترجمه باید ملاک‌های درون‌زبانی را از ملاک‌های برون‌زبانی متمایز ساخت و در دو مقوله جدا از یکدیگر مورد بحث و بررسی قرار داد. بنا بر نظر وی، بازنویس پس از کشف انتخاب‌های نویسنده متن اصلی، خود در مقام نویسنده قرار می‌گیرد و انتخاب‌های نویسنده زبان اصلی را به انتخاب‌هایی از زبان امروز برمی‌گرداند. در گام اول، در این پژوهش با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، ۳۰ صفحه از متن اصلی از صفحات ۶۱ تا ۸۷ و ۱۸۶ تا ۱۹۰ انتخاب شد. انتخاب هدفمند این بخش‌ها امکان تحلیل عمیق‌تر و جامع‌تری از تطبیق‌های زبانی بین متن اصلی و بازنویسی را فراهم کرده است. صفحات انتخابی به دلایلی نظیر تنوع زبانی و قابلیت تطبیق دقیق میان متن اصلی و متن بازنویسی، مناسب تشخیص داده شده‌اند. بعد از نمونه‌گیری، متن اصلی با متن بازنویسی (بازنویسی میرزازضایی) مقابله و مقایسه و طبق ملاک‌های ذکرشده صفوی (افزایش یا کاهش واژگانی، ترفیع یا تنزل معنایی، نظم افزایی یا نظم کاهی) سنجیده شده است. سپس، مجموعه اطلاعات هر واحد از منظر هریک از ملاک‌ها از طریق تحلیل مؤلفه‌های معنایی، استخراج و تحلیل شده است. برای استخراج هر یک از مؤلفه‌های واحدهای زبانی متن اصلی که مملو از واژه‌های عربی است، غالباً از لغت‌نامه‌های این زبان، به‌ویژه لغت‌نامه‌هایی نزدیک به عصر نویسنده متن اصلی، بهره برده شده است. برای استخراج مؤلفه‌های واحدهای زبانی متون بازنویسی نیز، از لغت‌نامه‌های معاصر مانند دهخدا (۱۳۴۲)، صفرزاده (۱۳۹۸) و صدری افشار و همکاران (۱۳۸۷) استفاده شده است.

۴. طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه صفوی

ملاک‌هایی که صفوی در طرح خود معرفی کرده است، از قرار زیر است:

«افزایش واژگانی»، «کاهش واژگانی»، «ترفع معنایی» یا «تنزل معنایی»، «نظم‌افزایی» و «نظم‌کاهی» که در ادامه با بهره‌گیری از این ملاک‌ها به نقد متن بازنویسی پرداخته شده است. همان‌طور که اشاره شد، ملاک‌های درون‌زبانی معیارهایی هستند که بدون در نظر گرفتن عوامل برون‌زبانی (مانند تحمیل نگرش خاص مترجم بر متن) قابل بررسی‌اند. در زیربخش‌های بعدی، هریک از این ملاک‌ها تعریف شده و با ارائه نمونه‌هایی از متن بازنویسی‌شده مطالعه شده، کاربست آنها تشریح می‌گردد.

۴-۱. افزایش واژگانی

منظور از «افزایش واژگانی»، افزودن واحدهای واژگانی بر ترکیبی است که از انتخاب‌های مترجم بر روی محور هم‌نشینی^۱ جا گرفته است» (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۳)؛ به عبارت دیگر، برای یک واحد زبانی متن اصلی، دو یا چند واحد زبانی در متن بازنویسی آورده‌اند. البته باید توجه داشت هر افزایش واژگانی، به لحاظ معنایی، اطلاعاتی به انتخاب‌های نویسنده متن اصلی نمی‌افزاید. در این مورد می‌توان به نمونه (۱) اشاره کرد:

(۱)

متن اصلی: «زاهد شبانگاه به شهر رسید، جایی جست...»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۵).

متن بازنویسی شده: «این بگذشت تا مرد پارسا به هنگام شب به شهر رسید.

مرد به دنبال جایی گشت...»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۲).

1. syntagmatic axis

شاید مترجم به هنگام برگردان نمونه (۱) احساس کرده باشد که جمله‌ای نظیر «شبانگاه به شهر رسید، جست...» در زبان امروز مطلوب نمی‌نماید؛ در چنین شرایطی، وی از افزایش واژگانی‌ای بهره گرفته است که الزاماً افزایش معنایی نیست. ممکن است در این حالت، متن بازنویسی در مقایسه با متن اصلی تنها به تغییر در ساختار جملات یا تنوع بیان منجر شوند بدون آن که مجموعه اطلاعات متن اصلی دچار تغییر شود. این امر به‌ویژه در متون ادبی و هنری اهمیت دارد، جایی که روانی و تنوع زبان می‌تواند تأثیر عمیقی بر احساسات خواننده بگذارد. یا در نمونه (۲) بازنویس صرفاً با افزایش واژگانی متن را دچار حشو کرده است:

(۲)

متن اصلی: «چون زن کفشگر بازرسید خواهرخوانده را بینی بریده یافت، تنگ دل شد و عذرخواهی کرد و او را بگشاد و خود را بر ستون بست، و او بینی در دست به خانه رفت. و این همه را زاهد می‌دید و می‌شنود»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۷).

متن بازنویسی شده: «وقتی زن کفاش از راه رسید بینی رفیقش را بریده دید. ناراحت شد و از او عذرخواهی کرد. او را باز کرد و خود را بر ستون بست. زن خون‌گیر نیز بینی در دست به خانه اش برگشت تمامی این اتفاقات را مرد پارسا به چشم و گوش می‌دید و می‌شنید»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

در نمونه (۲)، مفهوم «چشم» و «گوش»، در فعل جمله نهفته است و به همین دلیل، حضور این واحدهای زبانی در متن بازنویسی حشو می‌نماید. اگر از اصطلاح مؤلفه‌های معنایی^۱ برای بیان این نکته بهره گرفته شود، می‌توان مدعی شد که یکی از مؤلفه‌های معنایی «دیدن» [+چشم] است و همچنین، فعل «شنیدن» از مؤلفه معنایی [+گوش] برخوردار

1. semantic components

است. در مقابل می‌توان به نمونه (۳) اشاره کرد که افزایش واژگانی به افزودن اطلاعاتی به متن بازنویسی منتهی شده است:

(۳)

متن اصلی: «چند/ان که خلق بیارامید زن حجام بیامد و گفت مرد را چندین منتظر چرا می‌داری؟ اگر بیرون خواهی رفت زودتر باش و اگر نه خبر کن تا باز گردد»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۶).

متن بازنویسی شده: «مدتی که گذشت زن خونگیر آمد و به زن کفاش خبر داد که چرا دلبر خود را بر در منتظر گذاشته‌ای؟ اگر می‌خواهی با او بروی زودتر برو وگرنه به او خبر بده تا باز گردد»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

شاید بازنویس به هنگام برگردان مثال (۳) بر اساس اطلاعاتی که از کل حکایت (زاهد و دزد جامه) درباره «مرد» به دست آورده، به این نتیجه رسیده باشد که منظور از آنچه از زبان «زن حجام» روایت شده، طبق متن اصلی «دوست زن حجام» است؛ از این رو، «دلبر» را معادل «مرد» قرار داده و واژه «خود» را نیز به متن بازنویسی افزوده باشد؛ این در حالی است که یکی از مؤلفه‌های معنایی واحد زبانی «دلبر» [+زن] (ر.ک صدری افشار و همکاران: ۱۳۸۷، ذیل دلبر) است؛ اما واحد زبانی «دوست» از نظر جنسیت، خنثی است و یک واژه بی‌نشان محسوب می‌شود. «می‌توان گفت که واژه بی‌نشان از توزیع^۱ وسیع‌تری برخوردار است و کاربرد آن نسبت به صورت متقابل خود، خنثی است» (صفوی، ۱۳۹۹: ۲۶).

از طرف دیگر، واژه «مرد» را در اینجا می‌توان نشانگر نگرش «زن حجام» به عنوان راوی به «دوست زن کفشگر» دانست که با انتخاب عبارت «دلبر خود» به جای آن می‌توان نشانگر نوعی نگرش دانست که از سوی بازنویس، به متن بازنویسی، تحمیل شده است.

«در چنین شرایطی ملاکی این چنین که شاید بتوان آن را «انتقال نگرش» نامید، در قالب ملاک‌های برون‌زبانی قابل طبقه‌بندی است. این انتقال نگرش را می‌توان به انواعی نظیر «انتقال نگرش سیاسی»، «انتقال نگرش فرهنگی»، «انتقال نگرش روانی» و جز آن طبقه‌بندی کرد که بحث در این موارد از محدوده نوشته حاضر خارج است»

(صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۳).

یا در نمونه (۴) واژه «خواهرخوانده» با افزایش واژگانی از سوی بازنویس به «رفیقش» برگردانده شده است:

(۴)

متن اصلی: «چون زن کفشگر بازرسید خواهرخوانده را بینی بریده یافت، تنگ دل شد و عذرخواهی کرد و او را بگشاد و خود را بر ستون بست، و او بینی در دست به خانه رفت. و این همه را زاهد می‌دید و می‌شنود.»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۷).

متن بازنویسی شده: «وقتی زن کفاش از راه رسید بینی رفیقش را بریده دید. ناراحت شد و از او عذرخواهی کرد. او را باز کرد و خود را بر ستون بست. زن خون‌گیر نیز بینی در دست به خانه اش برگشت تمامی این اتفاقات را مرد پارسا به چشم و گوش می‌دید و می‌شنید»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

برای هر فارسی‌زبانی مسلم است که «خواهرخوانده» و «رفیق» بار معنایی و عاطفی یکسانی ندارند. «خواهرخوانده»، «دختر یا زنی که کسی او را به خواهری بپذیرد و خواهر خود بنامد» (عمید، ۱۳۸۸: ذیل خواهرخوانده). به عبارت دیگر، واحد زبانی «خواهرخوانده» از مؤلفه معنایی [+زن] برخوردار است؛ اما واحد زبانی «رفیق» نسبت به این مؤلفه، خنثی است (انوری، ۱۳۸۳: ذیل رفیق؛ صدری افشار و همکاران، ۱۳۸۷: ذیل رفیق).

از طرف دیگر، به نظر می‌رسد نویسنده متن اصلی با انتخاب این واژه در محور همنشینی، قصد انتقال این پیام را به مخاطب خود داشته است که «زن کفشگر»، «زن حجام» را صرفاً به ظاهر، خواهر خود خوانده است؛ چرا که با یک عذرخواهی ساده، او را از بند رها می‌کند و خود را به ستون می‌بندد. با تمامی این اوصاف، متن بازنویسی با افزایش واژگانی‌ای مواجه است که در ترکیب حاصل از انتخاب‌های نویسنده متن اصلی وجود ندارد و به نوعی تغییر نگرش متن اصلی نیز تلقی می‌شود.

۲-۴. کاهش واژگانی

«کاهش واژگانی» را می‌توان «عکس ملاک افزایش واژگانی به حساب آورد و آن در شرایطی مطرح می‌شود که مترجم در برگردان خود واحد یا واحدهایی را از انتخاب‌های نویسنده متن زبان مبدأ حذف کرده باشد» (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۴). می‌توان نمونه (۵) را ذکر کرد:

(۵)

متن اصلی: «[صیاد] بترسید و از بیم خون در تن وی چون شاخ بقم شد و پوست بر اندام وی چون زعفران شاخ گشت»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۱۸۹).

متن بازنویسی شده: «ترسید و از بیم مو به تنش سیخ شد و پوستش زرد گشت»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۱۷۰).

«بقم»، درخت بزرگی است که در سواحل هندوستان می‌روید. گل این درخت، بسیار زرد است (عقیلی علوی شیرازی، ۱۳۶۰: ۲۳۲). بازنویس این واژه را در متن بازنویسی حذف کرده است. وی با این کاهش واژگانی، اطلاعاتی را حذف کرده است که از سوی نویسنده متن اصلی انتخاب شده بودند. اطلاعاتی که مربوط به بوم‌شناسی هند است. در این شرایط نمی‌توان از بازنویس انتظار داشت که بتواند در برگردان خود اطلاعات ساختاری

موجود را به طور کامل به دست دهد. به همین دلیل است که در نمونه (۵)، بازنویس برگردان خود را به هسته مرکزی پیام متن محدود کرده است و هنرآفرینی نویسنده متن اصلی را در ارائه چنین اطلاعاتی نادیده گرفته است.

(۶)

متن اصلی: «شیر را دل تنگ یافت آتش گرسنگی او را بر باد تند نشانده بود و فروغ خشم در حرکات و سکناات وی پدید آمده، چنانکه آب دهان او خشک ایستاده بود و نقض عهد را در خاک می جست»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۸۶-۸۷).

متن بازنویسی شده: «وقتی شیر را دید، او بسیار دلتنگ بود و از شدت گرسنگی به خود می پیچید. وجود خشم در تمامی حرکات شیر مشهود بود آب دهانش خشک شده بود و از شدت خشم و سپس عصبانیت پنجه در خاک می کشید»
(میرزایابی، ۱۳۹۸: ۸۳).

در مثال (۶)، به نظر می رسد بازنویس ارتباط عبارت «حرکات و سکناات» را با جملات دیگر متوجه نشده و معطوف (سکناات) را از گروه اسمی حذف نموده است.

«در گذشته... آنچه نمود جنبشی داشت و باعث تغییر وضع بدن می شد به «حرکات» و آنچه نمود خفته داشت اما ظاهر و مرئی بود به «سکناات» تعبیر می کردند. وقتی که نصرالله منشی در کلیله و دمنه می گوید: «فروغ خشم در حرکات و سکناات او [شیر] پدید آمده چنان که آب دهان او خشک ایستاده بود و نقض عهد را در خاک می جست»، به همین تقسیم نظر دارد. هر جنبشی را که در اعضای بدن پدید آید به حرکات تعبیر می کند، مثل پنجه در خاک کشیدن؛ و آنچه را فاقد جنبش، اما قابل حس و رؤیت

است، مثل رنگ به رنگ شدن، رخساره یا حالت چشم یا خشک شدن
آب دهان به سکناات»

(هاشمی نژاد، ۱۳۸۶: ۱۰).

۳-۴. ترفیع معنایی

ممکن است مترجم در معادل‌یابی انتخاب‌های نویسنده، واحدی را از زبان مقصد انتخاب کند که به لحاظ بار عاطفی هم‌تراز واحد استفاده‌شده در زبان مبدأ نیست (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۵). در این مورد می‌توان نمونه (۷) را ذکر کرد:

(۷)

متن اصلی: «و در میان اتباع او دو شگال بودن یکی را کلیله نام بود و دیگر
را دمنه، و هر دو دهای تمام داشتند. و دمنه حریص‌تر و بزرگ‌منش‌تر بود.»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۱)

متن بازنویسی‌شده: «در میان پیروان او، دو شغال زندگی می‌کردند که یکی
از آنها «کلیله» و دیگری «دمنه» نام داشت. هم کلیله و هم دمنه از زیرکی و
دانایی و هوشمندی سرشاری برخوردار بودند. دمنه حریص‌تر و کنجکاو‌تر
بود»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸، ۵۸).

یکی از معانی واژه «بزرگ‌منش»، «جاه‌طلب» (دهخدا، ۱۳۴۲: ذیل بزرگ‌منش) است که به نظر می‌رسد این معنی با پیش‌داوری آینده‌نگرانه منفی برهمن، به عنوان راوی داستان، نسبت به شخصیت دمنه همسو است. واژه «منش» از دو جزء تشکیل شده که جزء اول، از ریشه man به معنای اندیشیدن است (حسن‌دوست، ۱۳۹۵، ذیل منش) به اقتضای همین معنا، دمنه گفتگوی خود را با پرسش آغاز می‌کند. این پرسش مقدمه‌ای است برای زیرسؤال بردن نظام سلسله‌مراتبی که کل متن اصلی بسیار به آن پایبند است؛ درحالی‌که در متن بازنویسی‌شده به «کنجکاو» برگردانده شده است که به لحاظ بار عاطفی رفیع‌تر

می‌نماید و آن نگاه منفی که در متن اصلی وجود دارد نه تنها در واژه جایگزین اثری دیده نمی‌شود، بلکه آن نگاه، مثبت شده است.

(۸)

متن اصلی: «ای خواهر، اگر شفقتی خواهی کرد زودتر مرا بگشای و دستوری ده تا ترا بدل خویش ببندم و دوست خویش را عذری خواهم در حال بازآیم»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۶).

متن بازنویسی شده: «ای خواهر چه می‌گویی! اگر می‌خواهی کمکی به من بکنی اجازه بده تا من تو را به جای خود بر این ستون ببندم به نزد دلبرم می‌روم و از او عذرخواهی می‌کنم. بعد از رفتنش سریع بر خواهم گشت»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۳).

در مثال (۸)، به نظر می‌رسد بازنویس در معادل‌یابی انتخاب‌های نویسنده متن اصلی، واحدی را برگزیده است که به لحاظ بار عاطفی هم‌تراز با واحد استفاده شده در متن اصلی نیست. واژه «دلبر»، واحد انتخابی بازنویس، نسبت به واژه «دوست»، واحد انتخابی نویسنده، بار عاطفی بیشتری دارد.

۴-۴. تنزل معنایی

تنزل معنایی فرایندی برخلاف ترفیع معنایی است و بار عاطفی مفهوم واژه به سمت منفی حرکت می‌کند (صفوی، ۱۳۸۳: ۶). به عبارت دیگر، در «تنزل معنایی» واژه برای اشاره به مفهومی به کار می‌رود که از مفهوم اصلی خود نازل‌تر به شمار می‌آید و در نتیجه، معنای واژه، منفی و ناخوشایند جلوه می‌کند. در این مورد می‌توان به نمونه (۹) اشاره کرد:

(۹)

متن اصلی: «زاهدی را پادشاهی کسوتی داد فاخر و خلعتی گران مایه»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۴).

متن بازنویسی شده: «پادشاهی به مردی زاهد و پارسا یک لباس زیبا و با
ارزش هدیه کرد»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۷۲).

«خلعت» یعنی «جامه و جز آن که بزرگی، مر کسی را پوشاند» (نفیسی، ۱۳۵۵، ذیل خلعت). به عبارتی، «جامه و زیور و سلاح که سلاطین و امرا به کسی دهند و بنا به نوشته صاحب آندراج کم از سه پارچه نباشد دستار و جامه و کمر بند. خلعت‌هایی که به افراد مختلف می‌داده‌اند، متناسب با شغل آنها و در درگاه‌های سلاطین به گونه‌های متفاوت بوده است.» (انوری، ۱۳۵۵: ۳۵) بنابراین، می‌توان گفت بعضی از خلعت‌ها لباس هستند، ولی هر لباسی، خلعت نیست. از طرف دیگر، «هر که را با خلعت ببندد دلیل کنند که این مقرب ملک است و مکرم ملک. تا اکرام ملک علت گردد نواخت و خلعت را، نه خلعت علت گردد اکرام را» (مستملی، ۱۳۶۳: ۳/۱۳۶۳). بنابراین، می‌توان مؤلفه [تقرب به پادشاه] را یکی از مؤلفه‌های این واحد زبانی در متن اصلی دانست؛ به سخن دیگر، نویسنده بازنویس واژه «خلعت» را که به نظر می‌رسد نشانگر یکی از ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی زمانه نویسنده متن اصلی است، بدون توجه به این ویژگی‌ها، معادل‌یابی کرده است که می‌توان آن را نوعی تنزل معنایی در معادل‌یابی در نظر گرفت.

(۱۰)

متن اصلی: «نادانی، تقدیم نمودن ملاطفت در مواضع مخاصمت و بکار
داشتن مناقشت، بجای مجاملت»
(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۷۴).

متن بازنویسی شده: «نادانی در جایی که باید دشمنی به خرج دهد، مهربانی کند و در جایی که باید چرب‌زبانی کند، مجادله و جر و بحث کند»
(میرزارضایی، ۱۳۹۸: ۷۸).

واژه «مجاملت» به معنای نیک‌رفتاری است (ابن‌منظور، ۱۱/۱۴۱۶: ۱۲۶؛ جوهری، ۱۳۷۶/ ۴: ۱۶۶۲؛ دهخدا، ۱۳۴۲: ذیل مجاملت). در متن بازنویسی، این واژه به «چرب‌زبانی» برگردانده شده است که به معنای «تملق» (دهخدا، ۱۳۸۳، ذیل چرب‌زبانی) است. در چنین شرایطی، بازنویس از افزایش واژگانی بهره گرفته است و افزایش واژگانی به افزودن اطلاعاتی به متن بازنویسی منتهی شده است که همین افزایش، منجر به تنزل معنایی گردیده است.

۵-۴. نظم‌افزایی

«گاهی مترجم به هنگام برگردان متن زبان مبدأ، به‌ویژه متون ادبی از شگردهای نظم‌آفرینی در زبان مقصد بهره می‌گیرد (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۶). این شگردها می‌توانند قافیه، وزن و دیگر عناصر شعری باشند که به روانی متن بازنویسی کمک کند. این روش نه تنها به حفظ زیبایی‌های زبانی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند احساسات و معانی عمیق‌تری را نیز منتقل نماید. این امر به‌ویژه در ترجمه شعر و نثرهای ادبی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند، زیرا هر کلمه و ساختار زبانی می‌تواند بار معنایی خاصی داشته باشد. از این رو، مترجم باید با دقت و حساسیت به انتخاب واژه‌ها و ساختارهای زبانی بپردازد تا بتواند روح اثر اصلی را به‌درستی منتقل کند. البته با بررسی‌های صورت گرفته در محدوده پژوهش، بازنویس از نظم‌افزایی بهره نبرده است.

۶-۴. نظم‌کاهی

گاهی مترجم به هنگام برگردان متن زبان مبدأ، نظم‌آفرینی‌های متن زبان مبدأ را نادیده گرفته است (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۷). ممکن است در فرایند بازنویسی برخی از ظرافت‌های ادبی و زبانی نیز از بین بروند. این موضوع به‌ویژه در متون ادبی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

این مسأله نیازمند مهارت‌های خاصی است که تنها با تجربه و تمرین به دست می‌آید و مترجم باید همواره در جستجوی راه‌هایی باشد تا بتواند این تعادل را برقرار کند.

(۱۱)

متن اصلی: «از خطر خیزد خطر، زیرا که سود ده چهل / برنبدد گر بترسد از
خطر بازارگان»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۷).

متن بازنویسی شده: «اگر خطر کنی و بزرگی یابی چهل برابر سود کرده‌ای
و اگر بترسی و خطر نکنی همواره سقوط خواهی کرد»

(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۶۳).

مینوی در تعلیقات کلّیه و دمنه خطر را به دو معنی دانسته است: «اولی حال و وضعی که در آن امکان صدمه و گزند بجان شخص باشد؛ دومی قدر و مقام و ارزشی که از مال و منال یا از داشتن فضایل نفسانی و اخلاق حسنه حاصل آید» (نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۷). این دو واژه در بیت صنعت جناس تام را به وجود آورده است. البته در این شرایط نمی‌توان از بازنویس انتظار داشت که بتواند در برگردان خود اطلاعات ساختاری موجود را به طور کامل به دست دهد. به همین دلیل است که در نمونه (۱۱) بازنویس برگردان خود را به بخشی از این اطلاعات محدود کرده است و هنرآفرینی شاعر را در ارائه چنین اطلاعاتی نادیده گرفته است. از طرف دیگر، سود «ده چهل» یعنی از هر ده تا چهل تا سود بردن یا به عبارتی، سود چهار برابر؛ این درحالی است که در متن بازنویسی، صحبت از چهل برابر شده است. به نظر می‌رسد تأکید بازنویس در برگردان این بیت غالباً انتقال هسته مرکزی پیام آن بوده است.

(۱۲)

متن اصلی: «من همچو خار و خاکم تو آفتاب و ابر / گل ها و لاله ها دهم ار
تربیت کنی»

(نصرالله منشی، ۱۳۸۷: ۶۸)

متن بازنویسی شده: «من مثل خاک هستم و پادشاه همچون آفتاب و ابر
است. گل و دانه ها را من می‌رویانم تا پادشاه به دست خود تربیت کند»
(میرزاضایی، ۱۳۹۸: ۶۵).

از منظر زیباشناختی، در بیت بین خار و خاک جناس، همچنین بین خار و خاک و بین آفتاب و ابر و بین گل و لاله تناسب وجود دارد. همچنین، علاوه بر صنعت تشبیه، لف و نشر مرتب هم در بیت به کار رفته است؛ گل با خار و لاله با خاک ارتباط می‌یابد که به نظر می‌رسد بازنویس به این ارتباطات واژگانی توجه نکرده است و واژه «خار» را در متن بازنویسی حذف کرده است و واژه «دانه» را جایگزین واژه «لاله» کرده است و صنعت لف و نشر بیت را در متن بازنویسی از بین برده است. به‌طور کلی، بازنویس برخی از این صنایع ادبی بیت را نادیده گرفته است و از انتقال آن چشم پوشیده است تا مفهوم بیت را در قالب جمله‌ای متداول در زبان امروز به دست دهد، اما به نظر می‌رسد هسته مرکزی پیام این بیت به درستی انتقال نیافته باشد. پیام بیت این است که اگر به من توجه کنی، برای تو از من سود خواهد رسید.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

آثار ادبی بازتاب فرهنگ و جهان‌بینی تاریخی یک ملت است. با توجه به ماهیت پیچیده و چندوجهی این متون ادبی، بازنویسی به‌عنوان روشی تأثیرگذار، بیان مفاهیم پیچیده را برای مخاطبان امروزی تسهیل می‌کند و بدین ترتیب، شکاف بین روایت‌های تاریخی و درک معاصر را پر می‌کند. در نتیجه، ارزیابی و نقد این بازنویسی‌ها، به‌عنوان تصویری از آثار اصلی، اهمیت قابل توجهی دارد.

برای نقد علمی هر متنی، نیاز به ابزار و معیارهای صریح است. این پژوهش به دنبال بررسی این موضوع بود که آیا می‌توان از طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی، که به‌عنوان الگویی برای نقد علمی ترجمه‌های بین‌زبانی ارائه شده، برای نقد ترجمه‌های درون‌زبانی (بازنویسی‌ها) نیز استفاده کرد. برای تحقق این هدف، مرحله نخست تحلیل تطبیقی بین متن بازنویسی و همتای اصلی آن (بازنویسی میرزارضایی) با استفاده از معیار و ملاک‌های مشخص شده صفوی بود؛ «افزایش واژگانی»، «کاهش واژگانی»، «ترفع معنایی» یا «تنزل معنایی»، «نظم‌افزایی» و «نظم‌کاهی». نتایج حاکی از آن است که چهارچوب صفوی برای ارزیابی متون بازنویسی در واقع بسیار کاربردی است، تا جایی که می‌تواند برای نقد علمی این متون استفاده شود.

هم متون ترجمه و هم متون بازنویسی، بر انتقال مجموعه اطلاعات متن اصلی تمرکز دارند و هر دو متن تلاش می‌کنند که پیام متن اصلی را حفظ کنند و تا حد امکان از تحریف آن جلوگیری نمایند. همچنین، هر دو نیاز به تسلط بر سبک‌ها و مطالعات هم‌زمانی و در زمانی معنایی واحدهای زبانی و به‌طور کل درک عمیق از متن اصلی و زبان مقصد دارند. شاید بتوان گفت این تسلط در فرایند بازنویسی متون ادبی، اهمیت بالایی دارد.

با توجه به اینکه معادل‌گزینی در بازنویسی، درون‌زبان صورت می‌پذیرد، متن بازنویسی را می‌توان با ملاک «کاهش یا افزایش واژگانی» سنجید تا روشن شود به چه میزان تفاوت واحدهای زبانی متن اصلی و متن بازنویسی شده، می‌تواند پیام متن اصلی را تحت تأثیر قرار بدهد. همچنین، با تحلیل مؤلفه‌ای هم‌زمانی واحدهای زبانی متن اصلی و متن بازنویسی شده و مقایسه تحلیل دو مقطع زمانی با یکدیگر، می‌توان متون بازنویسی شده را با ملاک «ترفع یا تنزل معنایی» سنجید.

صفوی در بخش پایانی مقاله خود بر این نکته تأکید کرده است که «نمی‌توانیم ادعا کنیم آنچه در این مختصر مطرح شد تنها ملاک‌هایی به حساب می‌آیند که به دلیل صراحت در تعیین برای نقد علمی ترجمه مناسب می‌نمایند» (صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۹). او در چگونگی تعیین ملاک‌های درون‌زبانی می‌گوید:

«مسلماً با اندکی دقت و حوصله می‌توان به ملاک‌های درون‌زبانی دیگری دست یافت که تابع ویژگی‌های نقد علمی ترجمه باشند. این ملاک‌ها باید از دو خصیصه برخوردار باشند. نخست این که به‌صراحت در گزارش منتقد بیانجامند. دوم این که جامع باشند؛ یعنی به گونه خاصی از ترجمه و گونه خاصی از زبان مبدأ و مقصد محدود نشوند»

(صفوی، ۱۳۹۱: ۱۸۹).

از این رو، شاید بتوان با افزودن چند ملاک صریح دیگر، در تکمیل ملاک‌های وی گام برداشت و امکان بررسی‌های دقیق‌تر و جامع‌تر ترجمه‌ها به‌ویژه ترجمه‌های درون‌زبانی فراهم آورد و به تبع آن زمینه‌های پژوهشی جدیدی را فراروی پژوهشگران قرار داد. از جمله ملاک‌های قابل طرح، می‌توان به «تخصیص معنایی^۱»، «توسیع معنایی^۲» و ... اشاره کرد.

به هر روی، با توجه به اینکه معمولاً ترجمه‌های درون‌زبانی نماینده آثار ادبی کلاسیک در بین مخاطبان امروز محسوب می‌شوند و به نقد علمی این متون چندان پرداخته نشده، این گونه نقدها ضروری به نظر می‌رسد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Ayyub Badavam <https://orcid.org/0009-0006-9915-7818>

منابع

- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۶). *لسان‌العرب*. (مصحح امین محمد عبدالوهاب و محمد صادق عبیدی). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- انوری، حسن. (۱۳۵۵). *اصطلاحات دیوانی دوره غزنوی و سلجوقی*. تهران: طهوری.

1. semantic narrowing
2. semantic widening

- انوری، حسن. (۱۳۸۳). *فرهنگ روز سخن*. تهران: سخن.
- پایور، جعفر. (۱۳۸۸). *بازنویسی و بازآفرینی در ادبیات*. تهران: کتابدار.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶). *الصحاح* (ج ۱-۶). بیروت: دارالعلم للملایین.
- حسن دوست، محمد. (۱۳۹۵). *فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی* (ج ۱-۵). تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۲). *لغت‌نامه*. تهران: دانشگاه تهران.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۳). *امثال و حکم*. تهران: امیر کبیر.
- صدری افشار، غلامحسین، حکمی، نسرین و حکمی، نسترن. (۱۳۸۷). *فرهنگ معاصر فارسی امروز*. تهران: فرهنگ معاصر.
- صفرزاده، بهروز. (۱۳۹۸). *فرهنگ فارسی آموز دهخدا بر مبنای پیکره فارسی امروز*. تهران: دانشگاه تهران.
- صفوی، کورش. (۱۳۷۱). ترجمه و مسأله خودکارشدگی. مجموعه مقالات دومین کنفرانس بررسی مسائل ترجمه، به کوشش کاظم لطفی پور ساعدی، عباسعلی رضایی (صص. ۶۵-۲۱). تبریز: دانشگاه تبریز.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۲). طرح چند ملاک درون‌زبانی در نقد نظام‌مند ترجمه. *مطالعات ترجمه*، ۱ (۳)، ۱۸۷.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۳). نگاهی به نظریه حوزه‌های معنایی از منظر نظام واژگانی زبان فارسی. *علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، ۲۱ (۴۰)، ۱۱-۱.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۴). *فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی*. تهران: فرهنگ معاصر.
- صفوی، کورش. (۱۳۹۱). *نوشته‌های پراکنده (دفتر سوم) زبان‌شناسی و ترجمه‌شناسی*. تهران: علمی.
- صفوی، کورش. (۱۳۹۹). *نوشته‌های پراکنده (دفتر اول) معنی‌شناسی*. تهران: علمی.
- عقبلی علوی شیرازی، محمدحسین بن محمدهادی. (۱۲۶۰). *مخزن الأدویه*. (تحقیق احمد کبیر و عجیب احمد). کلکته: بی نا.
- عمید، حسن. (۱۳۸۸). *فرهنگ عمید شامل واژه‌های فارسی و لغات عربی و اروپایی مصطلح در زبان فارسی و اصطلاحات علمی و ادبی*. تهران: آسیم.
- لایتز، جان. (۱۳۹۱). *درآمدی بر معنی‌شناسی زبان (ترجمه کورش صفوی)*. تهران: علمی.
- مستملی، اسماعیل بن محمد. (۱۳۶۳). *شرح‌التعرف لمذهب التصوف* (تصحیح ابوبکر محمد بن ابراهیم روشن کلابادی). تهران: اساطیر.

- میرزا رضایی، حمید. (۱۳۹۸). *کلیده و دمنه* (ج ۱). تهران: شیر محمدی.
- نصرالله منشی، ابوالمعالی. (۱۳۸۷). *کلیده و دمنه* (مصحح مجتبی مینوی طهرانی). تهران: جامی.
- نقیسی، علی اکبر. (۱۳۵۵). *فرهنگ نقیسی* (مصحح محمدعلی فروغی). تهران: خیام.
- هاشمی نژاد، قاسم. (۱۳۸۶). مبانی متون تاریخ دیگر: جست و جویی در بازیافتن منابع نمایش در ایران (کارواژه‌های پایه در نمایش حرکات و سکناات). گلستان هنر، ۸(۳)، ۲۱-۷.
- هاشمی نسب، صدیقه. (۱۳۷۱). *کودکان و ادبیات رسمی ایران*. تهران: سروش.

References

- Aghili Alavi Shirazi, M. H. (1844). *Makhzan al-Adviyah* (The Storehouse of Medicaments). Calcutta: n.p. [In Persian]
- Amid, H. (2009). *Amid Dictionary*. Tehran: Asim. [In Persian]
- Anvari, H. (1976). *Divani Terms of the Ghaznavid and Seljuk Periods*. Tehran: Tahouri Library. [In Persian]
- Anvari, H. (2004). *Sokhan Contemporary Dictionary*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (1963). *Loghatnameh (The Dehkhoda Dictionary)*. Tehran: Tehran University. [In Persian]
- Dehkhoda, A. A. (2004). *Amsal o Hekam (Proverbs and Aphorisms)*. Tehran: Amir Kabir. [In Persian]
- Hasandoust, M. (2016). *An Etymological Dictionary of the Persian Language* (Vols. 1-5). Tehran: The Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
- Hasheminejad, G. (2007). The foundations of the texts of another history: A search for retrieving the sources of drama in Iran. *Golestan-e Honar*, 8(3), 7-21. [In Persian]
- Hasheminasab, S. (1992). *Children and the Official Literature of Iran*. Tehran: Soroush. [In Persian]
- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On Translation* (pp. 232-239). Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Ibn Manzur, M. (1995). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. [In Persian]
- Jawhari, I. (1997). *Al-Sihah* (Vols. 1-6). Beirut: Dar al-Ilm lil-Malayin. [In Persian]
- Lyons, J. (2012). *Linguistic Semantics: An Introduction* (K. Safavi, Trans.). Tehran: Elmi. [In Persian]
- Mirza Rezaei, H. (2019). *Kalila and Dimna* (Vol. 1). Tehran: Shirmohammadi. [In Persian]
- Mustamli, I. (1984). *Sharh al-Ta'arruf li-Madhhab al-Tasawwuf (Commentary on the Doctrine of the Sufis)*. Tehran: Asatir. [In Persian]
- Nafisi, A. A. (1976). *Nafisi Dictionary (Farhang-e Nafisi)*. Tehran: Khayyam. [In Persian]
- Nasrullah Munshi, A. (2008). *Kalila and Dimna*. Tehran: Jami. [In Persian]
- Payvar, J. (2009). *Rewriting and Re-creation in Literature*. Tehran: Ketabdar. [In Persian]
- Sadri Afshar, G., Hakami, N., & Hakami, N. (2008). *Contemporary Dictionary of Today's Persian*. Tehran: Farhang Moaser. [In Persian]
- Safarzadeh, B. (2019). *Dehkhoda's Persian Learner's Dictionary Based on the Corpus of Today's Persian*. Tehran: Tehran University, Dehkhoda Lexicon Institute. [In Persian]
- Safavi, K. (1992). Translation and the issue of automatization. In K. Lotfipour Saedi & A. Rezaei (Eds.), *Proceedings of the Second Conference on Translation Issues* (pp. 21-65). Tabriz: University of Tabriz. [In Persian]
- Safavi, K. (2003). Proposing some intra-lingual criteria in the systematic criticism of translation. *Translation Studies*, 1(3), 7-18. [In Persian]
- Safavi, K. (2004). A look at the theory of semantic fields from the perspective of the Persian lexical system. *Journal of Social Sciences and Humanities of Shiraz University*, 21(40), 1-11. [In Persian]
- Safavi, K. (2005). *A Descriptive Dictionary of Semantics*. Tehran: Farhang Moaser. [In Persian]

- Safavi, K. (2012). *Occasional Writings (Vol. 3): Linguistics and Translation Studies*. Tehran: Elmi. [In Persian]
- Safavi, K. (2020). *Occasional Writings (Volume 1): Semantics*. Tehran: Elmi Publications. [In Persian]

استناد به این مقاله: بادوام، ایوب. (۱۴۰۴). بررسی کارایی طرح نقد نظام‌مند ترجمه کورش صفوی در نقد بازنویسی‌ها (مطالعه موردی: بازنویسی کلیله و دمنه میرزا رضایی). *علم زبان*، ۱۲ (۲۲)، ۲۱۰-۱۸۱. doi: 10.22054/l.s.2025.82745.1689

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.